

Eivissa i l'organització *Estat Català* (I)*

per Josep-Lluís Carod-Rovira

Estat Català, primer grup independentista

El 8 de juliol de 1922, enguany en fa, doncs, cent anys, es va fundar *Estat Català* (EC) als locals del Centre Autonomista del Comerç i de la Indústria (CADCI) a Barcelona. EC era una organització política independentista de caràcter insurreccional, una plataforma cívicomilitar¹ molt influïda pel moviment irlandès (Sinn Féin i IRA). El líder indiscutible n'era l'extint coronel de l'exèrcit espanyol i llavors diputat a Madrid, Francesc Macià, acompanyat per altres noms destacats de l'independentisme incipient, com Daniel Cardona, Manuel Pagès o Lluís Marsans. Abans d'EC, que hom accepta com a primer partit inequívocament independentista, hi ha precedents com *La Reixa*, grup independentista de solidaritat amb els patriotes empresonats o exiliats, impulsada el 1901 per l'escriptor Josep Maria Folch i Torres; també la revista *Fora grillons!* (1906) de Santiago de Cuba, dirigida per Salvador Carbonell, lligada al *Catalunya Grop Nacionalista Radical* local, i, finalment, l'antecedent immediat d'EC, la *Federació Democràtica Nacionalista* (1919), promoguda també per Macià i que perseguia la independència de "*tots els municipis de llengua català*", en la de-

* Agraïxo a Josep Vall, director de la Fundació Josep Irla, a Jordi Miró, president d'*Estat Català*, i al personal de l'Arxiu Nacional de Catalunya, les facilitats donades per accedir a documents i imatges indispensables per a la redacció d'aquest article.

1. Cattini, Giovanni C., *L'aixecament de Prats de Molló*, p. 78, Rosa dels Vents, Barcelona, 2021.

Resum

El 1922 va fundar-se l'organització políticomilitar *Estat Català*, la primera a reivindicar la independència de Catalunya. El primer article sobre les relacions entre l'illa i aquest grup el dediquem a un dels seus dirigents, l'eivissenc Josep Bordas de la Cuesta, cap polític de l'intent d'invasió armada de Catalunya el 1926, batle de Castelló d'Empúries (Empordà) i diputat a les Corts constituents de la República. Morí a l'exili a Mèxic.

Mots clau: independentisme, conspiradors, invasió armada, republicanisme, judici, corts republicanes, exili, París, Bois-Colombes, Prats de Molló, Castelló d'Empúries, Montpeller, Mèxic.

Abstract

In 1922, the political-military organization *Estat Català* was founded, the first to claim the independence of Catalonia. The first article on the relations between the island and this group is dedicated to one of its leaders, the Ibizan Josep Bordas de la Cuesta, chief politician of the attempted armed invasion of Catalonia in 1926, mayor of Castelló d'Empúries (Empordà) and members of the Constituent Assembly of the Republic. He died in exile in Mexico.

Keywords: independentism, conspirators, armed invasion, republicanism, trial, republican courts, exile, Paris, Bois-Colombes, Prats de Molló, Castelló d'Empúries, Montpellier, Mexico.

finició clara d'un projecte sobirà per al conjunt dels Països Catalans. És d'alguns lligams existents entre Eivissa i EC de què tracten aquests articles.

Bordes de la Cuesta, l'eivissenc d'*Estat Català*

La primera relació entre l'illa i EC l'estableix Felip Cirer, amb la figura de l'eivissenc Josep Bordas de la Cuesta, en l'article biogràfic pioner aparegut en aquesta mateixa revista *Eivissa*.² El futur diputat independentista, fill de l'empordanès Ramon Bordas i Estragués i de l'eivissenca Trinitat de la Cuesta Palau, va néixer a Vila el 7 de juny

de 1877, on fou batejat quatre dies després.³ Era el primer fill del matrimoni, al qual seguiren les germanes Angelina, nascuda a Castelló d'Empúries, i Maria Dolors, a Girona.⁴ El pare, el dramaturg Ramon Bordas, fou destinat a Eivissa com a professor de llatí i de retòrica, el 1872, on conegué la seva muller, deu anys més jove que ell, amb qui es casà el 1875. Hi restaren fins al 1879, quan la família s'establí a Catalunya, on triomfaven les seves obres teatrals, i on, el 1887, estrenà a Barcelona *La pagesa d'Eivissa*, drama rural ambientat a Sant Jordi i dedicat al seu sogre, Joaquín de la

3. www.memoriaesquerra.org.

4. Padró General de Veïns 1885, Ajuntament de Girona, Fundació Josep Irla (FJI).

Cuesta.⁵ La biblioteca pública de Castelló d'Empúries duu, actualment, el seu nom, així com un carrer de la localitat.⁶

Retorn familiar a Catalunya

Josep Bordas de la Cuesta, després dels dos primers anys de vida a l'illa, devia passar l'època de boix a la regió de Girona i hom ha suposat que a Castelló d'Empúries, tot i que, el novembre de 1885, consta que viu a Girona, on el pare era professor al col·legi Sant Narcís i participava com a jurat en jocs florals i certàmens literaris diversos.⁷ La família vivia al carrer de la Cort Reial, 19, 3r: el pare i la mare, les dues germanes, una criada, i Antònia i Mercè, germanes fadrines del pare.⁸ El desembre de 1894, tots continuen figurant a la mateixa adreça, excepte la criada, i hi viuran, si més no, fins al 1897.⁹ És a Figueres on va fer el batxillerat, tot i que, si no abans, als 26 anys ja s'havia establert a Barcelona.

Criat en un ambient familiar catalanista, el 31 de juliol de 1904 és un dels quatre membres de la ponència redactora del projecte d'estatuts del CADCI, entitat sociopolítica i cultural, veritable fàbrica de catalanistes, integrada bàsicament per membres pertanyents a les classes populars.¹⁰ El 18 de setembre de 1904, Bordas era escollit president de la Secció Permanent de Propaganda de l'entitat¹¹ de la qual fou el tercer president, en el període 1905-1908. Durant la seva etapa s'instituí

A l'esquerra, escut d'Estat Català, l'organització que popularitzà la iconografia independentista de l'estelada en banderes, escuts i segells (Coberta de l'obra *La Catalogne rebelle*, editada per EC). A la dreta, Francesc Macià, fundador d'Estat Català (1922), antic militar, diputat a Corts i futur President de la Generalitat de Catalunya.

la commemoració unitària de l'11 de setembre davant el monument a Rafael Casanova, l'entitat figurà com a soci del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana i es donà un impuls decidit a les Escoles Mercantils Catalanes, amb el pedagog Eladi Homs, i als primers cursos de taquígrafia en català. El 31 de maig de 1905, el CADCI convocà un míting d'afirmació nacional, molt concorregut, en el qual el seu president fou un dels vuit oradors a fer ús de la paraula, en un ambient de gran efervescència nacional.¹² Tot i haver-ne abandonat la presidència, Bordas hi encapçalà encara la nova Secció de Relació i Treball, creada el 17 de juliol de 1910,¹³ i també prengué part en la vetllada necrològica organitzada pel CADCI, el 10 de setembre del mateix any, al costat de Domènec Martí i Julià, entre altres.¹⁴ Aquí establí coneixença i amistat amb Rafael Campalans, Josep Tarradellas i J. Riera i Puní.

L'eivissenc, membre també de la *Unió Catalanista* almenys fins al 1912,¹⁵ era, a criteri de R. Noguer i

Comet, "el cap d'aquell estol de dependents fundadors de l'entitat i hauria estat president indefinidament a no ésser les condicions del seu caràcter que el feien renyir amb la major part dels seus companys, i per algunes altres coses més delicades, segons sembla, que ocorregueren durant la seva presidència".¹⁶ I per al pedagog Alexandre Galí, el 1908 "era un jove barba-ros, de bella presència, que donava la sensació d'una innegable distinció intel·lectual. Temperament organitzat i ple de simpatia, Bordas duïa la pasta d'un gran polític avortat no sabem per quines raons".¹⁷ Sembla que, durant l'etapa presidencial de Bordas, van produir-se certes irregularitats de caràcter econòmic i que aquest va veure's forçat a apartar-se de l'entitat, malgrat que "quan va caldre donar garanties de solvència, van sortir les escriptures de can Bordes".¹⁸

Batle de Castelló d'Empúries

La I Guerra Mundial l'agafà fent de professor d'espanyol a Düsseldorf.

5. Ripoll i Cornell, Esteve, "Ramon Bordas i Estragués, un dramaturg de Castelló en el temps de la Renaixença", *Revista de Girona*, p. 41, núm. 204, Gener-Febrer 2001.

6. Padrosa Gorgot, Inés, *Diccionari biogràfic de l'Alt Empordà*, p. 136-137, Diputació de Girona, Girona, 2009.

7. Ripoll, Esteve, op. cit., p. 43.

8. Padró General de Veïns 1885. Còpia a la FJI.

9. Padró General de Veïns 1894 i 1897. Còpia a la FJI.

10. Lladonosa i Vall-llebera, Manuel, *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923*, p. 72, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1988.

11. Ibid., p. 162.

12. Ibid., p. 130.

13. Ibid., p. 180.

14. Ibid., p. 137.

15. Bladé i Desumvila, Artur, *L'exiliada. (Dietari de l'exili 1939-1940)*, p. 348, Pòrtic, Barcelona, 1976.

16. Noguer i Comet, Ramon, *Al llarg de la meua vida*, p. 147, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000.

17. Noguer i Comet, Ramon, *Al llarg de la meua vida*, pàg. 147, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000.

18. Bladé, Artur, op. cit., pàg. 347.

Ramon Bordes i Estragué (1837-1906), dramaturg i professor de secundària a Eivissa, on nasqué el fill, Josep Bordes de la Cuesta, polític i activista independentista (Viquipèdia).

dorf¹⁹ (Alemanya) i, el 1917, tornà a Catalunya on, l'1 de desembre de 1921, com a President de la Comissió de pobles per a l'endegament del riu Muga, va tenir una acollida multitudinària i entusiasta a Castelló d'Empúries, pel seu suport a la canalització del riu, fet que li valgué rebre un llorer d'agraïment amb la inscripció "*Glòria al nostre protector, senyor J. Bordes de la Cuesta*".²⁰ Era el primer senyal públic de la seva implicació en els afers locals del poble patern. El 1922, amb el castelloní Jaume Compte fundà el *Centre Nacionalista*, al capdavant del qual guanyà les eleccions municipals i la batllia de Castelló d'Empúries, ja que el seu "*tarannà religiós, populista i catalanista li propiciaren molts adeptes*".²¹ El mateix any ja hi desplaçà una destacada

tasca cultural, com ara els Jocs Florals de l'Empordà, on intervingueren Eugeni d'Ors, Carles Riba o Prudenci Bertrana i, més endavant, hi promogué una escola de català que tingué un èxit aclaparador.²²

El caràcter combatiu i catalanista del consistori el va convertir en una mena d'icona a l'Empordà, però també el va fer objecte de tota mena de campanyes en contra de qui el presidia, "*l'abnegat patrici senyor Josep Bordes de la Cuesta, que ha estat allí el predicador de l'ànima nacionalista*", per part de la *Unión Monárquica Nacional*²³ i l'auspici del govern civil, segons denunciava la premsa empordanesa que el qualificava de "*molt il·lustre i honrada persona*". Una de les acusacions fou la de malversació de fons públics, per la qual foren cessats del càrrec sis regidors nacionalistes i Bordes fou destituït de la batllia el 18 de març de 1923, fet que comportà la renúncia al lloc de treball de tots els empleats municipals en senyal de protesta. Era el mateix dia que se li feia un homenatge popular amb una gran concurrència de vesins, música amb cobla, parlaments patriòtics abrindats i el cant final d'*Els Segadors*,²⁴ després d'una campanya de desprestigi amb fulls anònims distribuïts clandestinament, malgrat que comptava amb el suport de les forces vives locals, com ho demostra el document de suport a Bordes, adreçat al governador civil, i signat per 205 hòmens castellonins, entre els quals uns quants sacerdots, exbatles i regidors, el farmacèutic i el cap local del sometent, protestant contra "*la insidiosa campanya que un mínimo grupo perturbador de esta villa está llevando a*

cabo en contra de nuestra dignísima primera autoridad local".²⁵

Com a batle modernitzà el municipi, prohibí el joc amb diners als cafès del poble i batre garbes a la plaça, feu construir voreres, fonts abeuradors, boques de reg i un sortidor il·luminat, facilità la conducció d'aigua del riu la Muga i donà feina municipal als treballadors desocupats, tres dies a la setmana, als quals pagà unes pessetes més de la retribució habitual dels terratinents locals, dels quals es guanyà l'animositat, de manera que, alhora que una part del poble li feia costat, una altra més reduïda el rebutjava, dividits entre *bordistes* i *antibordistes*, així que, essent batle, anava armat per prevenir-se d'amenaques de pallisses o atemptats. Fins i tot, en un míting al poble, Bordes començà dient: "*Poble de Castelló, amics convençuts i enemics que vos moriu de ràbia*".²⁶

El 20 de març de 1923, el nacionalista republicà Ramon Noguer i Comet, diputat provincial per Figueres, adreçà un escrit de protesta al governador civil de Girona, Félix Lueje, on es referia a l'eivissenc en

José Bordes de la Cuesta (Eivissa 1877-Ciutat de Mèxic 1943), cap polític de l'intent d'invasió armada al Principat, des de Prats de Molló, batle de Castelló d'Empúries i diputat a les corts constituents republicanes (Fundació Josep Irla).

19. Tona i Nadalmai, Abelard, *Qui va parlar?*, p. 238, El Llamp, Barcelona, 1984. Si bé Bordes diu a Bladé, op. cit. p. 349, que es trobava viatjant per Alemanya i la guerra l'agafà a Colònia.

20. Setmanari *Alt Empordà*, 3 de desembre de 1921.

21. Julià Baduà, Roser i Roig Simon, Marisa, *Gent de Castelló. La seva vida i la seva obra (segles XVI-XX)*, p. 59, Ajuntament de Castelló d'Empúries, 2001.

22. Cirer, F., *Eivissa*, p. 56.

23. Palau i Massot, Pere assegura: "*Em consta que el secretari de la porfia, durant la guerra fratricida, recorria França cercant diners i voluntaris a favor d'en Franco -desaparegué de Castelló*", a *El Salner*, Anuari 2005 del Grup Cultural Comte d'Empúries, p. 107, Castelló d'Empúries, 2005.

24. Setmanari *Alt Empordà*, 24 de març de 1923, Figueres.

25. Ibid., 17 de març de 1923..

26. Palau i Massot, op.cit., pàg. 108-110.

aquests termes: “mi viejo, leal y honradísimo amigo don José Bordas de la Cuesta, que no merece por ningún concepto los duros calificativos con que le juzga V. en su carta y cuya conducta es aprobada, enaltecida y seguida con fervorosa adhesión por toda la población, excepto un reducido número de señores”.²⁷ Recuperada la condició de batle aquell juliol, després que l’audiència «provincial» revoqués l’auto de processament contra Bordas, dictat pel jutjat de Figueres per suposat delict de malversació de cabals,²⁸ el 26 d’agost va ser objecte d’un altre homenatge popular on li fou lliurada una vara de comandament com a batle, “retent acatament al qui fou injustament perseguit i personificant en ell els atributs sagrats de la nostra independència”.²⁹ Però, un mes després, el cop d’estat de Primo de Rivera el foragità del càrrec, fou empresonat durant mig any a Figueres i, finalment, passà a l’exili a França.³⁰ Abans, l’1 de juliol, havia pres part en un concorregut miting comarcal d’Acció Catalana (AC), a Castelló, on també intervingué Antoni Rovira i Virgili, el qual afirmà que “Nosaltres volem l’absoluta i total llibertat de Catalunya”.³¹ El seu pas per AC, però, va ser fugaç, com el de Ventura Gassol, ja que aviat tots dos ingressaren a EC.³²

L’eivissenc Bordas i els fets de Prats de Molló

El 1924, apareixia a París, sota els auspicis d’EC, *La Catalogne et sa lutte pour la liberté nationale*, en què es precisava que “la nation catalane, au sens plu large du mot, embrasse tous les pays dont le lan-

27. Ibid., 31 de març de 1923.

28. Ibid., 7 de juliol de 1923.

29. Ibid., 25 d’agost de 1923.

30. Callau, Tomàs i Rubiralta, Fermí (coord.), *Diccionari biogràfic d’Estat Català*, p. 44, Exaequo, Barcelona, 2021.

31. *Alt Empordà*, 7 de juliol de 1923.

32. Rubiralta i Casas, Fermí, *Daniel Cardona i Civit*, p. 89, Editorial Afers, Catarroja, 2008.

NOMBRES Y APELLIDOS	Año de naci.	Pueblo de su Naturaleza	Estado	Profesión	Residencia habitual	Según la censada de 1890			SABE
						Alta	Baja	Clas. y Suma	
Nom i Cognoms i Eivissencs	37	Castelló de Urgel	casado	Agente de Hacienda	Gerona	12	6	18	56
Residencia de la Cuesta y Molera	47	Figueras	casado	"	"	22	22	22	22
José Bordas de la Cuesta	17	Figueras	soltero	"	"	22	22	22	22
Angel Bordas de la Cuesta	44	Castelló de Urgel	soltero	"	"	22	22	22	22
José Bordas de la Cuesta	10	Gerona	soltero	"	"	22	18	5	22
Antonia Bordas y Estigarribia	60	Castelló de Urgel	soltero	"	"	22	12	6	22
María Bordas y Estigarribia	30	Castelló de Urgel	soltero	"	"	22	22	22	22

Padró municipal de Girona (1894), on consta la residència en aquesta ciutat de la família de J. Bordas al complet, amb els pares, les dues germanes i dues tietes paternes (FJII).

gagne populaire est le catalan”, incloent-hi, doncs, “Illes Baléares (Majorque, Minorque, Ivisse [sic], etc.)”.³³ El 19 d’agost d’aquell any, el comissari de policia de Cervera de la Marenda (Rosselló) envià un informe al Director de Seguretat francès avisant que des de finals de juny Bordas es trobava refugiat a París i que, segons el govern espanyol, es tractava d’un individu molt perillós des del punt de vista polític. Deu dies després, una nota confidencial al prefecte de policia, en nom del ministre de l’Interior, advertia de la presència a la capital francesa de Bordas, “ardent separatista català, antic batle de Castelló d’Empúries” i s’hi insistia en una altra nota el 22 d’agost amb l’ordre de cercar-lo i tenir-lo sota vigilància. El 20 d’octubre, des del ministeri, es feu saber al prefecte dels Pirineus Orientals³⁴ que les recerques havien estat infructuoses, però que es tenia constància que un tal “Bordas, Joseph”, de 60 anys³⁵ i nat a Barcelona, s’havia instal·lat del 26 al 30 d’abril al núm. 210 del carrer Croix-Nivert.

33. Ad. Nancy, *La Catalogne et sa lutte pour la liberté nationale*, p. 5, Les documents européens, París, 1924.

34. Denominació administrativa francesa per a Catalunya Nord.

35. L’eivissenc en tenia llavors 47.

D’altra banda, s’assegurava que, per informacions dels ambients catalans, Bordas de la Cuesta havia estat a París la primavera d’aquell any, on hauria establert contacte amb alguns “*militants catalans*”, sobretot amb Francesc Dalmau, president del Casal Català, amb seu al Café du Rocher, al 128 del Boulevard Saint Germain, però que ja hauria “*tornat a Espanya*”.³⁶

Res més lluny de la realitat, ja que Bordas no deixarà el territori francès fins al 1927, en ser-ne expulsat. El mateix ministeri ho reconeixrà en escrit a la Prefectura de Policia de París, l’11 de desembre de 1924, en confirmar que l’eivissenc viu sol, des del 3 d’octubre, al núm. 4 del carrer Mazagran, que el 20 del mateix mes ha subscrit una declaració de residència i ha obtingut un rebut de petició de document d’identitat, que és a França fugint dels “*rigors dictatorials*” del seu país, que té importants propietats a Espanya i que en viu de les rendes, que col·labora amb el “*Comité Separatista Català*” del coronel Macià, ubicat al carrer Richelieu, 92, on passa tot el dia, i que no s’ha involucrat en política francesa. El 9 de novembre de l’any següent, en una altra nota

36. Fons Moscou, José Bordas de la Cuesta, Archives Nationales de France (ANF), còpia a la FJII.

rament efímera *Lliga Catalana dels Drets de l'Home*, el president interí de la qual era A. Vidal i que es reunia a la Taverne Gruber del 15 bis del parisenc Boulevard Saint Denis.⁵⁰

Cardona, malgrat reconèixer que l'eivissenc “era l'home més capacitat i més intel·ligent dels que rodejaven Francesc Macià”, el titlla també d’“home fred, especulatiu, (...) l'home sense cor” i subratlla que “la seva actuació dintre Estat Català fou ben poc important. La seva personalitat, un misteri”.⁵¹ El cert és que en els dos episodis més destacats protagonitzats per Macià, durant la Dictadura de Primo de Rivera, a més del complot, com l'anada a Moscou per obtenir-hi el suport de la Internacional Comunista i el viatge per terres d'Amèrica, no fou Bordas qui l'acompanyà, sinó Carner-Ribalta i Ventura Gassol, 21 i 16 anys més joves que ell, respectivament. Això no obstant, dos independentistes tan destacats com Josep Casals i Ramon Arrufat, es refereixen a Bordas com a “bon amic”, en contrast amb els qualificatius pejoratius d'altres, i interpreten també que l'eivissenc era “el meu general que espera ordres meves”, en paraules atribuïdes per ells a Macià, dies abans del novembre de 1926, data prevista per a l'inici de l'operació

militar.⁵² El cert és que Bordas és definit com “el principal col·laborador” de Macià per Manuel Viusà,⁵³ motiu pel qual s'encarregava d'algunes operacions delicades, com ara el pagament mensual de 500 francs a un instructor militar, el català i ex-legionari espanyol Josep Novoa, segons informe confidencial del cònsol d'Espanya a Perpinyà, adreçat al seu ambaixador a París.⁵⁴ I, juntament amb Macià, també tenia cura de dirigir les tasques de compra d'armament i el seu transport cap a amagatalls segurs, a banda i banda de la ratlla fronterera.⁵⁵ En el document manuscrit de 18 fulls, en francès, titulat *Les Lieutenants*, conservat entre els papers dels Fets de Prats de Molló i pensat per a ser publicat, Bordas és el primer lloctinent a ser esmentat i és presentat amb “l'aspecte d'un buròcrata perdut enmig d'esportistes tumultuosos”. S'hi assegura que “el moviment català que és la seva raó de ser, la seva fe, la seva única preocupació i en part la seva obra”, mentre s'hi afirma que, d'Eivissa “va passar a l'altre extrem de Catalunya”, a Castelló d'Empúries, i que, als 17 anys, fundà a Girona el periòdic *El Regionalista*.⁵⁶

Els joves que s'havien inscrit com a voluntaris a l'exèrcit de Macià anaven de maniobres al municipi de Melun, a mig centenar de quilòmetres de París, excavaven trinxeres, feien exercici físic, marxes de 40 km, dormien al ras i rebien instrucció militar. En alguna ocasió Macià s'hi presentava per comprovar l'avenç de la seva preparació i donar ànims als conjurats, sempre acompanyat només de Bor-

La Catalogne rebelle, crònica del judici fet a París contra els voluntaris catalans participants en els Fets de Prats de Molló, editada el mateix any.

das de la Cuesta.⁵⁷ Finalment, el 29 d'octubre de 1926, a les cinc de la tarda, Macià, Gassol, Carner-Ribalta i Bordas sortiren de l'estació parisenca d'Austerlitz cap als Pirineus, amb el tren Sud Exprés, on a l'altra punta del comboi, fent veure que no es coneixien, viatjaven també altres voluntaris del que va ser conegut com “el complot dels catalans”. L'endemà, els quatre viatgers baixaren del tren a Elna (Rosselló) i, amb un vehicle prèviament preparat per Bordas, anaren fins a Prats de Molló (Vallespir), on els acompanyants de Macià no el deixaren sol ni un moment, revisant l'armament per a l'acció i les proclames i manifestos que haurien d'acompanyar-la. Bordas, arrelat a l'Alt Empordà, avisà Josep Farreró, que es desplaçà cap al lloc indicat, amb Joan Isern, tots dos de Figueres.⁵⁸

El dia 2 de novembre, en fallar la confirmació de l'arribada d'altres conjurats i rebre la notícia que l'escació de Perpinyà era envoltada per

Antoni Rovira i Virgili (1882-1949), historiador i polític, fundador d'Acció Catalana, on milità breument J. Bordas i amb qui participà en un míting d'aquest partit a Castelló d'Empúries, el 1923.

50. Arxiu Nacional de Catalunya, Fons President Francesc Macià, ANC1-264-T-2670.

51. *Vibrant*, op. cit., p. 132-133.

52. Casals, J. i Arrufat, R., *Catalunya poble dissortat*, p.122, J. Vila impressor, Barcelona, 1933.

53. Viusà, Manuel, *Francesc Macià. President de Catalunya*, p. 23, SOM, Associació Catalònia, París, 1968.

54. Cattini, op. cit., p.190.

55. Cattini, op. cit., p. 215.

56. Fons President Francesc Macià, ANC1-264-T-1219.

57. Faura i Homedes, Ricard, *El complot de Prats de Molló*, p. 38, El Llamp, Barcelona, 1991.

58. Viusà, op. cit., p. 25.

Sobre contenint una carta adreçada a J. Bordas, al seu hotel parisenc, donant-li instruccions sobre el lloguer d'una camioneta i altres aspectes d'intendència, sense signar, datada a Bois-Colombes, el 29 de setembre de 1926 (Fons President Francesc Macià de l'Arxiu Nacional de Catalunya).

l'exèrcit francès, l'eivissenc i Artur Coromines⁵⁹ baixen a Perpinyà per aclarir què succeïa i certificar que, fatalment, l'operació havia estat descoberta per la delació de Riccio Gariibaldi, net de Giuseppe Gariibaldi, agent mussolinià infiltrat entre els antifeixistes italians que se sumaren a la causa catalana com a voluntaris.⁶⁰ Així, el 4 de novembre, el conegut com a *Estat Major*, integrat per Macià, Josep Carner-Ribalta, Ventura Gassol i Bordas de la Cuesta, va ser detingut a la Vil·la Denise de Prats de Molló. Abans, en entrar la policia a la Vil·la, encercada des de feia hores, Bordas, que en aquells moments “*baixava cap al soterrani, torna endarrera per prevenir el senyor Macià i avançar-se al comissari Bringier, que s'obre pas cap a les habitacions de dalt*”.⁶¹

Del municipi vallespirenc foren conduïts a la Prefectura de Perpi-

nyà, com a gest de deferència cap a Macià, mentre la resta de membres de la tropa, uns 125, van ser reclusos a l'antiga caserna coneguda com l'*Acadèmia*, el Collège Saint-Jacques.⁶² La primera nit, a Macià i el seu Estat Major se'ls va servir sopar procedent d'un restaurant i foren

duts a dormir al cèntric Hotel de France de Perpinyà,⁶³ sota vigilància policial. I quan a l'exmilitar espanyol, esdevingut líder independentista català, se li permeté d'adreçar-se a la seva tropa, concentrada i en formació al pati de la caserna perpinyanesa, amb la bandera estelada, hi feu la seva entrada solemne acompanyat, tan sols, per Bordas de la Cuesta, visualitzant així que l'eivissenc gaudia de la seva confiança personal, mentre assegurava en la seva arenga: “*Jurem sobre la bandera que lluitarem fins a la mort*”, afirmació corresposta al crit unànime de “*Fins a la mort!*”.⁶⁴

Deu dies després, el 14 de novembre, Bordas, Gassol, Carner-Ribalta i l'italià Tomasso Beltrami, els “*quatre caps de fava*”, en expressió mordaç de la milícia, ocuparen un compartiment separat dels altres en el mateix tren que els havia de dur de Perpinyà fins a París. La distinció entre els conjurats continuava i també s'havia produït en ser duts a l'estació de la ciutat catalana amb autocars, mentre els quatre esmentats hi arribaren amb automòbil. Segons Abelard Tona, es creà un cert malestar i “*totes les antipaties es van concentrar en la persona de Josep Bordas de la Cuesta, per raons que venien de lluny*”.⁶⁵ L'eivissenc, igual que Macià, era l'únic que

Voluntari d'EC, fent pràctiques paramilitars, abans del novembre de 1926.

59. Op. cit., p. 27, Viusà, tanmateix, assegura que és V. Gassol i no Artur Coromines qui acompanya Bordas a Perpinyà.

60. Carner Ribalta, op. cit, p. 102-107.

61. Ibid., p. 113.

Malgrat que tenia només 49 anys, però amb una imatge més aviat antiquada, Tona el descriu com “*un vell d'aspecte respectable, cara pelut, barbeta en punta i bigoti espès i retallat pels extrems, aquest pèl probablement l'envellia més del que en realitat podia ésser als ulls del jovent*”. I continua: “*el seu interior tenebrós, una mina de males intencions (...) amb l'hàbit de fer-se remarcar per les seves ambigüitats, que el feien misteriós i suspecte. (...) Ell mateix s'intitulava professor i en realitat ho era de llengua alemanya, la qual dominava a la perfecció, millor que el francès (...) li agradava la conspiració i el suspens*”.⁶⁷

El dia 15 arribaren a la Gare du Quai d'Orsay de París, cap on Macià havia partit tres dies abans, i mentre Gassol informava els periodistes, Bordas cridà: "*Vive la Catalogne Libre et vive le peuple français quand même!*", abans de ser conduïts amb cinc autocars al Palau de Justícia per als primers tràmits. Davant dels periodistes, familiars, catalans i cu-

Code BENTLEY ' S. No 50-

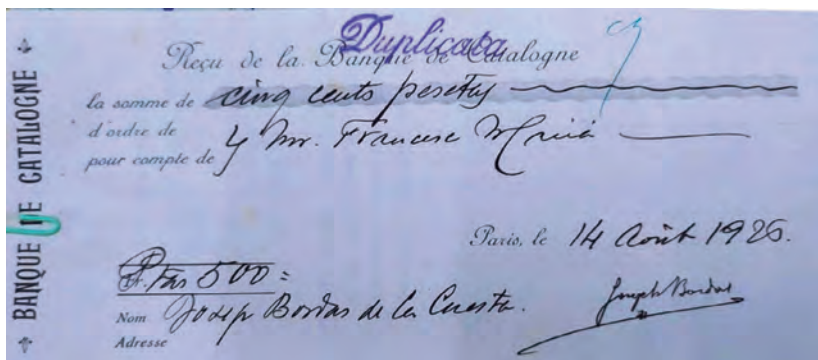
Special per Bordas.

WUVME Comité secret secret complet.
WUVSY Cap nova Comité Catalunya.
WUVVR Catalunya no ensia res.
WUVVYS Urgent envii foneos
WUYAP Gros nombre de mois sans travail
WUYGD. Treballs casi tothom.
WUYIR. Aquí res de nou.
WUYIJ. No tenim cap nova de Vosté.
WUYIK. Comité s'eviait. Diguin que s'ec fer.
WUYOS. Grup paris fa la resistència passiva conseguida.
WUYFA. Res de nou política espanyola.
WUYSO. Grup política espanyols molt actius.
WUYUT. Política espanyols aemansa contacte.
WUYVY. Enviem instruccions.
WUZER. Amers i jo ple socors.
WUZRE. Amers i Paris s'acora, tots sols.
WUZRE
WUZTO. Grups extremistes se preparen certament.
WUZUV. Volem actuar expressa.
WUZVY. Tenim oferta armes.
WYAXY. Comité proposa unanimitat torni desseguida.
WYBAB. Creu com a torni desseguida.
WYBGE. Preparat moviment general espanya.
WYBBA. Militars volem fer quelcom.
WIBEC. Els nous se sempre.
WIBFO. Nostre organització avansa be.
WIBFO
WIBFO
WIBID. Direcció Sanchez-Quera
WIBOF. Porta moviment d'alta i militars
WYBUC. Militars no colaboren.
WYCAC. ~~Alguns~~ on des escriure
WYCCA. ~~Alguns~~ on que telegrafiar
WYIAP. Criticats i arguts.
WYAGD. Com estan de salut
WYAIR. Aquí comen noves de mala salut
WYIJJ. Aquí, comen noves atentat.
WYIMK. Canvis important moviment espanyol
WYIOS. On sera la setmana entrant.
WYIFA. Noves reserves.
WYISO. Quines impressions pot donar me l'aquí
WYIUT.
WYVYV
WYAZR
WYAZE
WYAZO
WYAZU
WYAZV
WYACY
WYADZ
WYAEH

riosos que s'hi havien concentrat, l'eivissenc improvisà una petita conferència en francès aclarint el caràcter de la seva acció: “*Som nacionalistes, som separatistes, volem la independència de Catalunya i volem crear un Estat lliure (...) Cal que tothom ho sàpiga i ho repeteixi: no som espanyols, som catalans, volem una República lliure!*”⁶⁸ Ja a la presó parisenca de la Santé, Macià és instal·lat “*amb tots els honors*” en una gran cel·la, la número 7 de la desena divisió,⁶⁹ i, per poder atendre el seu cap, a Bordas n’hi adjudiquen una de propera, no tan gran, mentre la resta són engarjolats de dos en dos, de vegades tres, compartint espai.⁷⁰ Els in-

Els 20, 21 i 22 de gener de 1927, al Tribunal civil del Sena a París, a la sala Odéon, sota la presidència del jutge Fredin, té lloc el procés de la justícia francesa contra els conjurats catalans, acusats d'introduir armes i municions de guerra en territori francès. De la totalitat dels conjurats, així com de les 18 persones que, finalment, compareixen imputats davant la justícia francesa, un cop la resta han estat expulsats a Bèlgica, les dues de més edat són Francesc Macià (67 anys) i Bordas de la Cuesta (49 anys), ja que la majoria del centenar llarg de detinguts inicialment

70. Tona i Nadalmai, op. cit., p. 63.

Duplicat del xec nominatiu de 500 pts. de l'oficina de la *Banque de la Catalogne* de París, per a J. Bordas, signat per F. Macià, el 14 d'agost de 1926. (ANC).

tenen entre 20 i no gaire més de 30 anys.⁷¹

El 15 de novembre, l'independentista eivissenc ha declarat davant el jutge Monier que, seguint indicacions del seu cap, s'ha ocupat de dipòsits d'armes i municions i que era coneixedor que se n'havien dipositat a la Vil·la Denise, tal i com testimoniaven nombroses cartes que constaven en els autos del procés i que demostraven clarament la seva participació en l'adquisició i transport d'armes i municions.⁷² El primer dia de judici, en ser interrogat, Bordas refà la declaració inicial, assumint, clarament, les seves responsabilitats en l'afer, tot dient: *"Notre chef et ami Macià m'a fait l'honneur de me charger de chercher le moyen de transporter en Catalogne des quantités des caisses. Je n'ai pas demandé ce qu'il y avait, mais je comprenais bien que, pour faire la guerre, on n'emporte pas de bonbons"*.⁷³

A la sessió del 21 de gener, en la requisitòria del procurador de la República substitut Gaudel, es refereix a Bordas en aquests termes: *"Tinc entès que és advocat"*⁷⁴ i un home distingit. Em preguntareu quins títols té exactament, però no

us puc respondre. Tanmateix, tant d'ell com dels altres inculpats, puc dir que són gent d'una honorabilitat perfecta. No hi ha res a dir en contra d'ells, excepte la participació en aquests delictes. En una carta a Macià, diu: *'Hem decidit de repartir la totalitat del carregament en tres llocs diferents, no gaire lluny l'un de l'altre'*. I afegeix: *'Atureu-vos al quilòmetre 4.800 passat Prats de Molló...'* (...) En diverses cartes explica les gestions i activitats que porta a cap relacionades amb el complot, etc."⁷⁵ Finalment, a Bordas, que duia ja gairebé tres mesos privat de llibertat, se'l condemnarà a un mes de presó i a 50 francs de multa i serà expulsat, com els altres, a Bèlgica.⁷⁶ El 23 de febrer,

abans que no s'apliqui la mesura d'expulsió, l'eivissenc, que devia tenir alguna problema dental, adreça una carta al ministre de l'Interior, des de Bois-Colombes, en què li sol·licita l'ajornament de l'expulsió per tal de poder-se sotmetre a les intervencions encara pendents amb un metge dentista. Sorprenentment, la carta és també signada manualment per V. Gassol i J. Carner Ribalta. En el document, arxivat per la policia, hi figura escrit a mà, en un costat, pel funcionari de torn: *"Il y a des dentistes à l'étranger"*.⁷⁷

Exili a Bèlgica

A Bèlgica, els independentistes expulsats tindran una bona acollida gràcies a les gestions del resident català Jaume Mir, tot un heroi nacional per als belgues per la seva implicació en l'espionatge contra l'ocupació alemanya de Bèlgica durant la I Guerra Mundial.⁷⁸ Bordas s'establí llavors a Brussel·les, un cop superat un incident inicial amb Mir, el qual l'acusà d'haver estat espia alemany durant la Guerra Europea, fet que Bordas desmentí i que quedà resolt gràcies a la intervenció de Macià, tot i que engrandí la càrrega negativa del personatge.⁷⁹ L'oficina d'EC s'instal·là al núm. 44 del carrer Frédéric Pelletier del municipi

Grup de voluntaris catalans uniformats, a l'estació de Perpinyà, el novembre de 1926, abans de viatjar cap a París, on seran jutjats el gener següent.

71. Estat Català, op. cit., p. 42-44.

72. Ibid., p. 49.

73. Ibid., p. 89.

74. Palau i Massot, op. cit., p. 107, afirma que té una *"licenciatura en mestre"* i que, a més del català, també sap espanyol francès i rus, llengües a les quals caldria afegir l'alemany.

de Schaarbeek de la capital belga, on inicialment també hi havia Macià, Bordas, Gassol i Carner-Ribalta.⁸⁰ Al cap d'uns mesos, Carner-Ribalta començarà una nova etapa personal als Estats Units, Macià i Gassol emprendran un viatge per diferents països d'Amèrica de caràcter propagandístic i per agrair el suport de les comunitats catalanes que hi residien, davant les quals es comprometeren a continuar el combat, mentre que Bordas restà a Brussel·les, en mans de qui Macià deixà els afers d'EC.⁸¹

El novembre de 1928, ja de tornada a Bèlgica, el poeta Gassol es trobà amb un panorama ple de dificultats, i la primera amb què topà *“fou l'animadversió que s'havia guanyat Bordas de la Cuesta sobre tots els altres elements separatistes de Brussel·les”*.⁸² Malgrat tota la rumorologia adversa que l'acompanyava, sobretot entre els hòmens que havien participat en el complot, l'eivissenc sempre va comptar amb la consideració de Macià. Segons explica Abelard Tona a les seves memòries, posa en boca de Josep Rovira, cap militar: *“la meva posició va extremar-se fins a la incompatibilitat amb un dels membres del Directori, que ja abans no tenia la simpatia de ningú”*. I precisa amb un comentari propi: *“Al·lusió indiscutible a Josep Bordes de la Costa [sic]”*.⁸³ Però, el mateix Tona, tan crític amb l'eivissenc, acaba reconeixent que *“Macià li té afecte, el con-*

Oficina central d'EC al 59 bis del carrer Duflos de Bois-Colombes, prop de París, propietat d'un sastre català resident a la capital francesa. (Del llibre Francesc Macià. *Una vida en imatges*).

*sidera molt eficaç, i ho deu ser...”*⁸⁴ Segons Tona, a la Santé, Macià s'havia adreçat als catalans empresonats per comunicar-los que es constituïa un Govern Provisional, un membre del qual era el mateix Bordas, confirmant així l'apreci que aquest li tenia, malgrat que la iniciativa del Govern no acabà prosperant.⁸⁵ I, segons assegura Enric Ucelay da Cal, l'especialista pioner en els estudis sobre EC: *“Van haver-hi moltes intrigues al voltant del personatge de Bordas al directori exterior d'Estat Català, que responien més a reaccions personals que a plantejaments ideològics. Bordas, però, tingué una gran fidelitat a Macià, que el va recompensar amb un escó de diputat”*.⁸⁶ De fet, com reconeixia la revista *Imatges*, a finals de 1930, a Brussel·les, Macià es tro-

ba *“sol, en la sola companyia d'algun bon amic –avui, encara, Bordas de la Cuesta”*.⁸⁷ Des de la capital belga, l'eivissenc no abaixa els ànims i té coratge per esperonar tot-hom al combat per Catalunya, al marge de l'edat, col·laborant, per exemple, amb algun escrit a la revista independentista *La Nova Catalunya* que sortia a l'Havana.⁸⁸

Amb els independentistes arribats a Brussel·les, el 1927, i d'altres catalans que ja hi residien, s'aconseguí la fundació, entre el 6 i el 9 de desembre de 1930, del Casal Català de la capital belga, del qual Bordas fou un dels impulsors. En la primera reunió per al consell directiu obtingué 11 vots pels 10 de Jaume Mir que, finalment, abandonà l'entitat on també havien arribat les

75. Carner-Ribalta, Josep, *El complot de Prats de Molló*, p. 85-86, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1987.

76. Estat Català, op. cit., p. 260.

77. Fons Moscou (ANF) a la FJL.

78. Ucelay da Cal, op. cit., p. 131.

79. Tona Nadalmai, op. cit., p. 238.

80. Fort i Cogul, Eufemià, *Ventura Gassol. Un home de cor al servei de Catalunya*, p. 120, EDHASA, Barcelona, 1979.

81. Viúsà, op. cit., p. 51-53.

82. Fort i Cogul, p. 147.

83. Tona i Nadalmai, Abelard, *Memòries d'un nacionalista català. Del nacionalisme radical al comunisme*, p. 240, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994.

84. Tona Abelard, *Qui va parlar?*, p. 126.

85. Tona, Abelard, *Memòries*, p. 241.

86. Ibid., p. 144.

87. *Imatges*, 24 de setembre de 1930, Barcelona.

88. *La Nova Catalunya*, 1 de desembre de 1930, l'Havana.

A dalt, a l'esquerra, J. Bordas, a l'esquerra de la foto, vestit de paisà, amb altres voluntaris catalans, a l'arribada al Palau de Justícia de París, el 15 de novembre de 1926 (Bibliothèque Nationale de France). A baix, a l'esquerra, judici a París pels Fets de Prats de Molló.

A la dreta de la fila d'acusats, F. Macià, i just dues fileres darrere seu, J. Bordas, amb bigoti, entre dos gendarmes, el 22 de gener de 1926.

A dalt, caricatura de J. Bordas apareguda al periòdic de París, *L'Oeuvre*, el 22 de gener de 1927.

desavinences entre tots dos. A la crida fundacional feta pel butlletí *Catalunya a Bèlgica* respongueren un centenar de socis i la seva constitució fou definida com a “*miracle*” per l'eivissenc, el qual al·ludia a “*la nostra tara nacional: l'individualisme mal comprès i suïcida*”, tot considerant el Casal “*expressió en comú d'uns mateixos sentiments i d'uns mateixos desigs, nexa invisible, però fortíssim que uneix els fills absents de la pàtria*”. Un dels objectius de l'entitat era “*fomentar una estreta relació entre la gent de parla catalana resident a Bèlgica*”, no limitant, per tant, el Casal només als socis del Principat.⁸⁹

Retorn a Catalunya, batle i diputat a Corts

Finalitzada la Dictadura de Primo de Rivera el 1930 amb el govern de Dámaso Berenguer, en no ser amnistiat en la primera tongada

Bordas de la Cuesta, aquest no podrà tornar a Castelló d'Empúries fins al 28 de març de 1931, data en què rebrà un pom de flors de la popular revista *La Dona Catalana* i en què serà aclamat per una veritable gernació, encapçalada pel convidat Jaume Compte, fins llavors empresonat per la seva participació en el complot de Garraf contra Alfons XIII.⁹⁰ El juliol anterior, de Brussel·les estant, s'havia tornat a adherir al *Centre Català* local, ara vinculat a EC, recuperant així l'empenta del grup organitzat per encapçalar la llista municipal que l'havia de dur, novament, a la batlia amb les eleccions del 12 d'abril de

1931, fet gràcies al qual proclamarà la República en aquesta localitat i presidirà la Comissió Provincial de Girona encarregada de la constitució dels nous ajuntaments republicans.⁹¹

Dos mesos més tard, a les eleccions del 28 de juny de 1931, per a les corts constituents de la República espanyola, és escollit diputat per la circumscripció de Barcelona-província per *Esquerra Republicana de Catalunya (ERC)*, on s'ha integrat EC. Amb aquesta llista Bordas obté 106.734 vots, l'onzè dels dotze escollits. Els més votats són Josep Sunyol i Garriga, futur president del Barça, i Lluís Companys, futur president de la Generalitat, tots dos afusellats pels franquistes, els quals reben 117.594 i 113.288 vots, respectivament. No són els únics can-

89. Bohigas Maynegre, Jordi, *Catalunya a Bèlgica. Història del Casal Català de Brussel·les 1930-2020*, p. 55-62, Editorial Afers, Catarroja, 2020.

90. *Empordà Federal*, 4 d'abril de 1931, Figueres.

91. Cirer, F., *Eivissa*, núm. 54, p. 57-58.

A Brussel·les, el 1929, F. Macià al centre de la foto i, a la seva esquerra, J. Bordas, amb un desconegut (*La Vanguardia*).

didats que havien participat en el complot de Prats de Molló, ja que com a membres d'ERC també van presentar-s'hi Ventura Gassol per Barcelona-ciutat i Francesc Macià, aquest per la mateixa circumscripció i alhora per Lleida, els quals obtingueren l'acta de diputat, cosa que no aconseguí Jaume Miravittles, el més jove dels conjurats el 1926, amb només 20 anys, candidat simultani per Girona i per Barcelona-ciutat pel *Bloc Obrer i Camperol*.⁹² El juliol d'aquell any, encapçala un manifest unitari, adreçat als ciutadans de Vic i comarca, demanant el vot favorable en el referèndum per l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, conegut com *Estatut de Núria*, que tindrà lloc el 2 d'agost, i en el qual signa com a "*Diputat a Corts pel districte de Vich*".⁹³ I, el 7 de juliol, en la primera visita de Macià a Vic, com a president, és el mateix Bordas qui li dona la benvinguda oficial a Tona, davant la multitud que espera l'antic cap del complot del 1926, fet que indica que, en el

repartiment de responsabilitats territorials com a diputat, a l'eivissenc li ha estat encarregada la comarca d'Osona, sense que se'n conegui cap lligam previ anterior amb aquest territori.⁹⁴

A les eleccions municipals del 14 de gener de 1934, Bordas repre-

drà, novament, el seu triomf electoral, si bé ara de forma més ajustada, i, com a conseqüència dels *Fets del 6 d'octubre*, als quals se sumará, entrarà un altre cop a la presó de Figueres, fins a beneficiar-se de l'amnistia després de la victòria del *Front d'Esquerres de Catalunya*, i continuarà sent el batle de Castelló d'Empúries fins al 1938, després de problemes amb el comitè antifeixista local, càrrec que ostentava des de 1931,⁹⁵ si bé sembla que tornarà a ser empresonat breument, ara acusat de frau a la caixa municipal.⁹⁶

Nou exili a França

Ja a l'exili en territori francès, Jordi Canet escriu que "*passa diversos anys en camps de concentració*

Bordas, Macià i Gassol, al cementiri brussel·lès d'Anderlecht, davant la tomba amb una estelada de F. Català, un dels participants en el complot de Prats de Molló (Centre d'Història Contemporània de Catalunya. Fons Planxart).

92. Molas, Isidre, *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)*, p. 138-144, Edicions 62, Barcelona, 1972.

93. Casellas, Oriol, *Història d'Esquerra a Vic*, p. 20, Fundació Josep Irla, Barcelona, 2014.

94. Ibid., p. 25.

95. T. Callau i F. Rubiralta, op. cit., p.44.

96. Cirer, F., op. cit., p. 58.

Banquet d'homenatge a F. X. Casals, president del CADCI, pel seu nomenament com a conseller de Treball, el 3 d'octubre de 1932. J. Bordas, dos seients a la dreta del president Macià (FJI).

de la Catalunya Nord”,⁹⁷ afirmació que no pot ser certa ja que, a banda de no precisar-ne els camps, la temporalitat tampoc no pot ser aquesta, atès que ja el 12 d'abril de 1938, data en què és objecte d'un rebuig d'estada a França amb la consegüent ordre d'expulsió de territori francès, resideix a l'Hotel de France, al 21 del carrer de France, de Melun. Però un any després, el 14 d'abril, el Prefecte del Departament de Seine et Marne envia còpia al Ministeri de l'ordre d'expulsió,⁹⁸ la qual devia tenir una validesa relativa en aquells temps convulsos a tot Europa, sortint de la guerra d'Espanya, amb una allau de refugiats republicans i en els preàmbuls de la II Guerra Mundial, ja que per les mateixes dates de 1939 trobem Bordas a París, on acut a l'oficina de la Generalitat del boulevard Haussmann, 77, per reclamar assistència, com tants altres catalans, segons explica Bladé i Desumvila, que el descriu com “*més petit i, sobretot, més vell, té cara de catedràtic o de magistrat. Vestit de negre, de les sa-*

bates a la corbata, porta ulleres de pessic amb cadeneta d'or. Parla en veu baixa i em mira, a través dels vidres, amb els seus ulls blaus i vius, d'inquisidor”.⁹⁹

Segons una nota de la Prefectura del 13 de maig, disposa d'un passaport espanyol expedit a Figueres, però en no tenir cap segell de visat pel Comisariat Especial de Frontera s'entén que ha entrat clandestinament a França. I en una nova nota del Ministeri, del 15 de juny, es confirma que Bordas continua vivint a Melun i que disposa ara d'un permís d'estada de tres mesos i s'informa que el prefecte pregunta si ha de ser internat en un camp de concentració, atès que duu passaport espanyol,¹⁰⁰ tot i que, a finals d'abril, l'eivissenc ha estat dels primers a establir-se a Montpeller, a la Residència d'Intel·lectuals Catalans, on han arribat també una cinquantena de polítics i escriptors i allà es retroba amb Bladé, el qual diu d'ell que “*no riu mai i sembla la imatge de l'austeritat*”, el qualifica d’“*ancià*”, atorgant-li molta més edat de la que en realitat té, i li atribueix, erròniament, la condició de ser la

persona de més edat de les acollides a Montpeller. El mes de maig ja hi presideix una tertúlia de refugiats que comenta l'actualitat del dia, molt pendent de les tensions internacionals prebèl·liques a Europa, i reproduceix amb satisfacció una frase de *Le Temps*: “*Hitler i no pas Winston Churchill ha estat el sergent reclutador d'Anglaterra*”.¹⁰¹ Finalment, una ordre ministerial del 20 de juliol de 1939 autoritza Bordas a residir a Melun,¹⁰² quan ja feia mesos que s'estava a Montpeller.

Les estretores econòmiques per les quals passa fan que sovintegi un restaurant senzill, de nom revelador, *PriMinimes*, i el *Cafè de l'Esplanada*,¹⁰³ menys elegant i barroc que el *Grand Café*, tot i que més endavant també el freqüentarà. Bladé en recull la preocupació obsessiva que tenia per la guerra i reproduceix un rodolí irònic popular entre el nucli nombrós de refugiats (“*Josep Bordes de la Cuesta / diu que tindrem guerra i pesta*”) i el defineix com “*petit, sec, pàl·lid, pític i ara més encastellat que mai en la seva taula del racó*”¹⁰⁴ i el qualifica de “*principal profeta d'un proper –i redemptor– apocalipsi*”.¹⁰⁵ Sempre parla en positiu de l'eivissenc, com a amic “*molt respectable*”, i confessa: “*M'agrada molt d'enraonar amb ell,*

Portada de *L'Opinió* (ERC) celebrant el gran triomf electoral a les eleccions a Corts constituents de la República, celebrades el 28 de juny de 1931, en què J. Bordas fou escollit diputat.

97. Canet Avilés, Jordi, 1939: *l'exili republicà castelloní*, dins *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, p. 207-210, Figueres, 2011.

98. Fons Moscou (ANF) a la FJI.

99. Bladé, Artur, op. cit., p. 100.

100. Fons Moscou (ANF) a la FJI.

particularment si el trobo sol. I d'un temps ençà li trobo sovint (...) a mi em plau de parlar amb el senyor Bordes (sic), però encara més de sentir-lo parlar", insistint en "el respecte que m'inspira". Sens dubte és a l'escriptor de la Ribera d'Ebre, Bladé, a qui devem els millors retrats del personatge: "Petit i extremadament prim (la pell i l'os), vesteix sempre de negre i és de creure que, com tants d'altres, només posseeix el vestit que porta. La foscor de la indumentària contrasta amb la blancor de marbre de la seva cara i del seu crani sense cabells. La boca és com una ratlla sense color. (...) quan no té interlocutor, pot restar llargues hores immòbil, com si dormís, indiferent a tot. Però no dorm mai i no és indiferent a res". En aquestes converses regulars, Bordes reivindica davant Bladé el seu origen eivissenc: "M'ha explicat que, contràriament al que molts creuen, ell no és fill de Castelló d'Empúries, sinó d'Eivissa".¹⁰⁶

El 1940, el jutjat de Girona publica una cèdula de notificació sentenciant, amb data de 14 de setembre, Bordes de la Cuesta i 28 castellanins més a retornar a Pelayo Negre Pastells els bens dels quals se'l privà en temps de guerra, fent constar que els demandats es troben tots en lloc desconegut i en situació de rebel·lia.¹⁰⁷ Una adversitat més per afegir a la llarga llista de dificultats per les quals passa, tant de salut com de privacions materials, ja que haurà de vendre's totes les seves pertinences, fins i tot

J. Bordes, a l'esquerra de la foto, amb altres diputats catalans, en la sessió de les Corts republicanes en què s'escollí N. Alcalá-Zamora com a president de la República espanyola, el 10 de desembre de 1931 (De la biografia *Domènec Palet i Barba*. FJJI).

la dentadura postissa, per tal de subsistir, abans d'anar cap a Marsella per partir devers l'exili mexicà.¹⁰⁸

Darrer exili i mort a Mèxic

El 14 d'abril 1942, finalment, aconseguí passatge per embarcar-se en el vaixell francès *Maréchal Lyautey*, a Marsella, i, ja a Casablanca, en el transatlàntic portuguès *Nyassa* amb el qual atracà el 22 de maig al port de Veracruz, a Mèxic.¹⁰⁹ Tres dies després d'arribar-hi, des de l'Hotel Bayona, al carrer Uruguai, núm. 30 de la capital, sol·licità a la JARE (Junta de Auxilio a los Refugiados Españoles)¹¹⁰ el subsidi que atorgava aquest organisme creat a França, el juliol de 1939, per la Diputació Permanent de les Corts de la República espanyola. Més endavant passà a residir al carrer del Buen Tono, de la Ciutat de Mèxic, on morí els primers dies de febrer de

1943,¹¹¹ si bé altres indiquen el 13 d'abril del mateix any com el dia de la seva defunció.¹¹² La revista *Ressorgiment* de Buenos Aires de maig de 1943 n'informa de la mort, ocorreguda "suara", és a dir, fa poc, imprecisió temporal que tant pot referir-se al febrer com a l'abril, i s'hi refereix com a "patriota català de llarga actuació qui hagué de sofrir les penalitats de l'exòde i les seves conseqüències (...) fou lluitador i nacionalista molt abans del 1931, ja n'era en els temps heroics del catalanisme, quan encara Macià no havia estat expulsat de l'exèrcit; vol dir abans que l'avi actués en el moviment alliberador. Cal fer-ho constar per a major glòria del patrici que acaba de morir". I es fa ressò de la seva dignitat davant les adversitats: "ha suportat el dolor de l'exili amb entesa, àdhuc quan més agut ha estat el seu sofriment físic. Ni una queixa, ni un plany; resignació i esperança en un proper retorn a la pàtria".¹¹³

101. Bladé, Artur, op. cit., p. 135.

102. Fons Moscou (ANF) a la FJJI. En aquest municipi és on els voluntaris d'EC havien fet exercicis militars, el 1926.

103. Bladé, Artur, op. cit., p. 152-153.

104. Ibid., p. 235.

105. Ibid., p. 269.

106. Ibid., p. 345. Abelard Tona, a *Qui va parlar?*, p. 37, assegura: "era profundament català, fill de Menorca", un exemple més del desconeixement existent sobre el personatge, fins i tot entre els mateixos companys de Prats de Molló.

107. *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona*, 21 de setembre de 1940.

108. Cirer, F., op. cit., p. 59.

109. Murià i Romaní, Josep M., *Vivències d'un separatista*, p. 11-115, Pagès editors, Lleida, 2001. Curiosament, tot i que també hi viatjaven Bordes de la Cuesta i Roc Boronat, tots dos implicats en el Fets de Prats de Molló, Murià només hi esmenta Marcel·lí Perelló i ell mateix com a militants d'EC.

110. Còpia de la sol·licitud a la FJJI.

111. Canet Avilés, Jordi (2011). *1939: l'exili republicà castellaní*, p. 403-425, a 2n Congrés de l'Institut d'Estudis Empordanesos. Figueres, 2011.

112. www.memoriaesguerra.org.

113. *Ressorgiment*, maig de 1943, Buenos Aires.

Visita de Macià a Castelló d'Empúries, el 5 de novembre de 1931. A la seva esquerra, el batle J. Bordes (ANC).

Però les llacunes i desinformacions sobre la vida d'un personatge tan controvertit com Bordes de la Cuesta afecten també la data concreta i definitiva (dia i mes) de la seva mort, que cal certificar el 1943, entre febrer i abril. Sorprenentment, quan la data de defunció ja era establerta, primers de febrer segons les recerques de Jordi Canet, ens trobem que el 8 de novembre de

1943, un jutjat de Figueres reclama a l'eivissenc, *"de ignorado paradero y domicilio, vecino que fué de Castelló de Ampurias"* que, en el termini de nou dies hàbils, hi comparegui a instància de la seva germana Dolors, soltera i veïna de Girona,¹¹⁴ probablement per raons relacionades amb el patrimoni familiar, però sobta que els parents residents a Catalunya no tinguessin coneixement de la seva mort, produïda entre set i nou mesos abans a Mèxic, *"al cap de pocs mesos d'arribar-hi, víctima d'una depressió (potser produïda per l'enyor) que no aconseguí de superar"*.¹¹⁵ I crida l'atenció, més encara, allò que l'exiliat tarragoní Salvador Maset (ERC) escriu en el seu dietari, el 25 de juliol

de 1943, en relació a les tertúlies polítiques de l'Orfeó Català de la capital mexicana sobre el desenllaç de la II Guerra Mundial *"hi prenen part Jordi Arquer, el Dr. Tussó i en Bordes de la Cuesta"*.¹¹⁶ Deu tractar-se d'un error, atès que el seu text el revisa el 1971, i, sorprenentment, en les notes corresponents al 9 d'abril de 1947, escriu: *"A l'àgora de l'Orfeó els principals pontificadors que són en Josep Bordes de la Cuesta, Salvat i Roca de Reus"*¹¹⁷ i, encara, el 28 de setembre de 1948, *"De la Cuesta (sic) explica els miracles que fa la Verge del Sagrat Cor de l'església de St. Josep"*,¹¹⁸ quan figura que ja feia anys que l'eivissenc era mort.

Fos com fos, l'independentista i diputat eivissenc Josep Bordes de la Cuesta fou un personatge controvertit, d'aspecte singular, llinatges inhabituals i tarannà enigmàtic. Va morir solter, sense família, sense feina, sense recursos, tot fa pensar que sense un cercle proper d'amistats regulars,¹¹⁹ i, ben probablement, sense haver tornat mai a l'indret on havia nascut 65 anys abans.¹²⁰

Bibliografia

AD. Nancy, *La Catalogne et sa lutte pour la liberté nationale*, Les documents européens, París, 1924.

ALOY I BOSCH, Joaquim, *Qui era Macià?*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984.

BLADÉ I DESUMVILA, Artur, *L'exiliada. (Dietari de l'exili 1939-1940)*, Pòrtic, Barcelona, 1976.

BOHIGAS MAYNEGRE, Jordi, *Catalunya a Bèlgica. Història del Casal Ca-*

114. *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona*, 23 de novembre de 1943.

115. *Avui*, 14 de setembre de 1977.

116. Prats i Domènech, Josep Maria, *Salvador Maset i Vidal. Dietari de l'exili a Mèxic i del retorn a la Catalunya Franquista (1942-1975)*, p. 42, núm. 25. Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, Publicacions URV, Tarragona, 2020.

117. *Ibid.*, p. 70.

118. *Ibid.*, p. 77.

119. Les grans llacunes d'informació sobre la vida de Bordes afecten també els darrers anys de la seva vida, de manera que, a causa del seu oblit general, ni tan sols apareix en els quatre volums del *Diccionari dels catalans d'Amèrica*, editat per la Generalitat de Catalunya, el 1992, ni tampoc en el *Diccionario de catalanes de México* (1996), absència ja corregida en el *Segundo diccionario de los Catalanes de México*, aparegut a la Ciutat de Mèxic el 2021, promogut per José María Murià i Rouret, com l'anterior, i editat pel Colegio de Jalisco i l'Institut d'Estudis Catalans.

120. Cirer, F., op. cit., p. 59.

El batle de Castelló d'Empúries, J. Bordes, presidint la festa de la vellesa, en el període republicà (Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries).

A Montpeller, pels volts de 1941, el segon a l'esquerra, J. Bordas, amb altres exiliats catalans republicans, entre els quals, a la dreta, Samuel Morera, batle de Terrassa i protestant (De la biografia Samuel Morera. FJI).

talà de Brussel·les 1930-2020, Editorial Afers, Catarroja, 2020.

CALLAU, Tomàs; RUBIRALTA, Fermí (coord.), *Diccionari biogràfic d'Estat Català*, Exaequo, Barcelona, 2021.

CANET AVILÉS, Jordi, *1939: l'exili republicà castelloní*, dins *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, 2011.

CARNER RIBALTA, J., *De Balaguer a Nova York, passant per Moscou i Prats de Molló*, Edicions Catalanes de París, París, 1972.

CARNER-RIBALTA, Josep, *El complot de Prats de Molló*, p. 85-86, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1987.

CASALS, J. & ARRUFAT, R., *Catalunya poble dissortat*, p. 122, J. Vila impressor, Barcelona, 1933.

CASELLAS, Oriol, *Història d'Esquerra a Vic*, Fundació Josep Irla, Barcelona, 2014.

CATTINI, Giovanni C., *L'aixecament de Prats de Molló*, Rosa dels Vents, Barcelona, 2021.

CIRER COSTA, Felip, *L'eivissenc Josep Bordas, diputat constituent de 1931, a Eivissa*, núm. 54, 2013.

ESTAT CATALÀ, *La Catalogne rebelle*, p. 30, Agence Mondial de Librairie, París, 1927.

FABREGAT, Ramon, *Macià. La seva actuació a l'estranger*, p. 76, Lletra Viva Llibres, Barcelona, 1978.

FAURA I HOMEDES, Ricard, *El complot de Prats de Molló*, El Llamp, Barcelona, 1991.

FORT I COGUL, Eufemià, *Ventura Gassol. Un home de cor al servei de Catalunya*, EDHASA, Barcelona, 1979.

JARDÍ, Enric, *Francesc Macià. El camí de la llibertat (1905-1936)*, Aymà, Barcelona, 1977.

JULIÀ BADUÀ, Roser; ROIG SIMON, Marisa, *Gent de Castelló. La seva vida i la seva obra (segles XVI-XX)*, Ajuntament de Castelló d'Empúries, 2001.

LLADONOSA I VALL-LLEBERA, Manuel, *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1988.

MOLAS, Isidre, *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)*, Edicions 62, Barcelona, 1972.

MURIÀ I ROMANÍ, Josep M., *Vivències d'un separatista*, Pagès editors, Lleida, 2001.

NOGUER I COMET, Ramon, *Al llarg de la meua vida*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000.

PADROSA GORGOT, Inés, *Diccionari biogràfic de l'Alt Empordà*, Diputació de Girona, Girona, 2009.

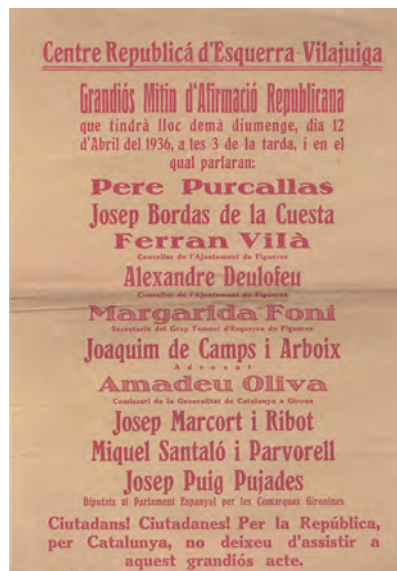
PALAU I MASSOT, *El Salner*, Anuari 2005 del Grup Cultural Comte d'Empúries, Castelló d'Empúries, 2005.

PRATS I DOMÈNECH, Josep Maria, *Salvador Maset i Vidal. Dietari de l'exili a Mèxic i del retorn a la Catalunya Franquista (1942-1975)*, Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, Publicacions URV, Tarragona, 2020.

RIPOLL I CORNELL, Esteve, *Ramon Bordas i Estragués, un dramaturg de Castelló en el temps de la Renaixença*, *Revista de Girona*, núm. 204, Gener-Febrer 2001.

RUBIRALTA I CASAS, Fermí, *Daniel Cardona i Civit*, Editorial Afers, Catarroja, 2008.

TONA I NADALMAI, Abelard, *Memòries d'un nacionalista català. Del na-*

Cartell de propaganda d'un miting d'afirmació republicana a Vilajuïga (Alt Empordà), dos mesos després del triomf electoral del Front d'Esquerreres de Catalunya en les eleccions del 16 de febrer de 1936. (FJI).

cionalisme radical al comunisme, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994.

TONA I NADALMAI, Abelard, *Qui va parlar?*, El Llamp, Barcelona, 1984.

UCELAY DA CAL, Enric, *Francesc Macià. Una vida en imatges*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984.

Vibrant (Daniel CARDONA), *Res de nou al Pirineu*, Nosaltres Sols, Barcelona, 1933.

VIUSÀ, Manuel, *Francesc Macià. President de Catalunya*, p. 23, SOM, Associació Catalònia, París, 1968.

Publicacions

Alt Empordà, 1921-1923, Figueres.

Avui, 1977, Barcelona.

Boletín Oficial de la Provincia de Girona, 1940-1943, Girona.

Empordà Federal, 1931, Figueres.

Imatges, 1930, Barcelona.

La Nova Catalunya, 1930, l'Havana.

Ressorgiment, 1943, Buenos Aires.

Arxius

Arxiu Nacional de Catalunya, Fons President Francesc Macià, Sant Cugat del Vallès.

Fundació Josep Irla, Barcelona.

JOSEP-LLUÍS CAROD-ROVIRA ■